

УДК 001:89

О.І. Гриник
викладач

Вінницький навчально-науковий інститут економіки ТНЕУ

Теоретичні підходи до тлумачення інновацій як економічної категорії

Як іноземними, так і вітчизняними авторами застосовуються різні підходи до визначення поняття “інновації”. Неоднозначний підхід не дає можливості здійснити точне тлумачення цього терміну. Досліджується поняття “інновації”, її ознаки і тлумачення іноземними та вітчизняними дослідниками, а також законодавчими актами України; проаналізовано види інновацій та їх напрями розвитку.

Ключові слова: інновації, інноваційність, функції інновацій, види інновацій.

Постановка проблеми. Перехід України від планово-розподільчої до ринково-орієнтованої системи управління господарським комплексом зумовив необхідність вибору найоптимальнішої моделі подальшого економічного розвитку. Світовою практикою доведено, що така модель має бути заснованою на принципах інноваційного розвитку всіх галузей економіки. Необхідність переходу економіки України до інноваційної моделі продиктована сучасними реаліями її розвитку. Відповідно до рейтингу Всесвітнього економічного форуму Україна, яка перебуває в цьому рейтингу посеред 134 країн світу, посіла в 2009 р. у сфері формування факторів інноваційного розвитку — 52-ге місце, по облаштуванню сучасними технологіями — 65-те місце, у сфері захисту прав інтелектуальної власності — 114-те місце, що свідчить про неефективне використання власного інноваційного потенціалу, перетворення України на державу, що експортує ресурси сировини з незначною часткою доданої вартості, та виникнення загрози економічній і національній безпеці.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Поняття “інновація” вперше було введено австрійським ученим-економістом Й. Шумпетером, який у своїх працях “Теорія економічного розвитку” та “Цикли ділової активності” під інновацією розумів процеси науково-технічних змін з метою створення й використання нових видів споживчих товарів, виробничих і транспортних засобів, нових ринків і форм організації промисловості. У процесі створення інновацій він виокремив три стадії: винаходи, нововведення, дифузії [1].

Подальший розвиток суспільного виробництва розширив і поглибив його зміст. Як іноземними, так і вітчизняними авторами даються різні варіанти визначення поняття “інновації”. Так, наприклад, професор американського університету Техас Рік В. Грифін трактує інновацію як організацію розробки і впровадження нового продукту, послуги або запропонування нового використання існуючого продукту [2]. Чимало авторів інтерпретують інновацію

як комерційне засвоєння нової ідеї; перетворення її у конкретні предмети: розробка машини чи апарата на основі нового технічного принципу, здійснення змін у техніці, технології, організації, економіці, екології, а також у соціальній сфері підприємства.

У деяких джерелах інновація розглядається як економічна категорія, яка визначає наявність нових товарів, послуг, засобів виробництва, кінцевий результат інноваційної (науково-технічної, інтелектуальної) діяльності, яка втілюється у вигляді нового або вдосконаленого продукту, технологічного процесу, засобу надання послуг, управління, організації виробництва. Слід звернути увагу на те, що автори при визначенні поняття інновації ототожнюють її з нововведенням, тобто з кінцевим результатом упровадження новітніх продуктів. Схожі позиції можна зустріти й у вітчизняних джерелах. Під нововведенням вони розуміють оформлений результат фундаментальних, прикладних досліджень або експериментальних робіт у будь-якій сфері діяльності з підвищення її ефективності.

Між тим, деякі автори при дослідженні сутності поняття інновації піддають цю точку зору певним корективам. На думку І. Р. Бузько, О. В. Вартановій, А. А. Голубенка, нововведення найчастіше розглядається як об’єкт упровадження на підприємстві нової продукції, техніки, технології, методу управління, інновація ж сприймається як цілеспрямована діяльність підприємства з формування, сприйняття, реалізації та подальшого поширення нововведення. Таким чином, нововведення може бути елементом інновації, а не її аналогом [3].

У науковій літературі існують й інші наукові дослідження, в яких інновації ототожнюються з цілеспрямованою діяльністю, а не з конкретними об’єктами (технологіями, різними видами продукції, послугами і т. п.). Так, наприклад, О. Немчин і А. Бутнік-Сіверський визначають інновацію як використання нових ідей, науково-технічних розробок та будь-яких нових творчих досягнень з метою отримання більш значущих, ефективних і корисних результатів в інтересах людини і суспільства в цілому [4]. У світовій економічній літературі термін “інновація” інтерпретується як переведення потенційного науково-технічного прогресу на реальний, що втілюється у нових продуктах і технологіях.

На сьогодні чимало авторів висловлюють точку зору, згідно з якою невід’ємною належністю інновацій є її зв’язок з різного роду інвестиціями. Під терміном “інновація” представники інвестиційного

підходу розуміють скорочене висловлювання — “інвестиція в новацію” [5].

Результати досліджень. Як зазначають деякі автори, нині відсутнє чітке визначення об’єкта інновацій. Він позиціонується у вигляді продукції, основного капіталу, об’єкта управління, засобів мотивації і поведінки суб’єктів інноваційної діяльності і т. п. Інновації розглядаються як об’єкт промислової та інтелектуальної власності, як процес (творчий, інноваційний, комерціалізації, використання) і як результат цих процесів у вигляді новостворених або вдосконалених технологій, послуг, засобів виробництва і т. п. Такий, як-то кажуть, двоякий підхід не дає можливості здійснити найбільш точне тлумачення терміну “інновації”. З одного боку, інновація розглядається як конкретний об’єкт, а з другого — як процес, що викликає певні ускладнення у визначенні її сутності. Далеко не останнє значення має і визначення моменту, з якого об’єкт може стати інновацією. Як правило, ним є стадія комерціалізації інноваційного продукту, тобто момент його прийняття ринком. Незважаючи на досить серйозне враження від цього підходу, слід зазначити, що він значно звужує спектр об’єктів, які в перспективі можуть претендувати на отримання статусу інновацій. Мова йде про так звані некомерційні інновації, які з самого початку не спрямовані на успішне входження до ринку. Ними можуть бути, наприклад, інновації, що націлені на модернізацію основних виробничих фондів у межах крупних промислових підприємств.

У науковій літературі виокремлюють такі види інновацій:

- технічні — нові або вдосконалені продукти і технології. Вони спрямовані на впровадження нової техніки і технологій, призводять до збільшення обсягів виробленої продукції, зниження її собівартості, а також випуску нової продукції або модернізації діючої;

- організаційні — охоплюють нові форми і методи організації наукової, виробничої та іншої діяльності трудових колективів для отримання більш високих результатів;

- економічні — позитивні зміни у фінансово-господарчій діяльності підприємства;

- екологічні — зміни в техніці, організаційній структурі й управлінні підприємством, які зменшують або запобігають негативним впливам виробництва на навколишнє середовище;

- соціальні — передбачають підготовку і підвищення кваліфікації кадрів, поліпшення соціально-побутових умов життя робітників, умов безпеки і гігієни праці і т. п.

Залежно від ступеня новизни інновації розподіляють на три групи:

- новинки світового масштабу — інновація, яка ніде не має аналогів, це перше в світі впровадження винаходу;

- новинки в масштабах країни — інновація носить репродуктивний, адаптаційний характер: не має аналога в країні, або він існує за кордоном;

- новинки в масштабах певної галузі, регіону, підприємства — інновації, які мають аналоги в інших галузях, регіонах, на інших підприємствах, але які раніше не використовувалися в даній галузі, регіоні, підприємстві.

Залежно від темпів здійснення інновації поділяються на: швидкі, повільні, затухаючі, зростаючі, рівномірні, стрибкоподібні.

Залежно від масштабів: трансконтинентальні, транснаціональні, регіональні, великі, середні, маленькі і т. п.

Деякі автори виокремлюють специфічні групи інновацій:

Продуктові інновації або інновації продукції (орієнтовані на виробництво і використання нових (покращених) продуктів у сфері виробництва і споживання).

Інформаційні інновації (вирішують завдання оптимізації інформаційних потоків у різних сферах науково-технічної і виробничої діяльності, підвищення доступу й оперативності отримання інформації) [6].

В українському законодавстві визначення поняття інновації було введено вперше лише з прийняттям Закону України “Про інноваційну діяльність” від 4 липня 2002 р., у якому під інноваціями розуміються *новостворені (застосовані) і/або вдосконалені конкурентоспроможні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, які суттєво покращують структуру і якість виробництва і/або соціальної сфери* [7]. В юридичному плані це визначення підлягає серйозному критичному аналізу. Так, наприклад, у деяких працях обґрунтовується необхідність органічного “пов’язання” поняття інновації з об’єктом інтелектуальної власності [8]. Разом з тим така позиція підлягає певній критиці. Враховуючи це, інновації розглядаються як більш широке і змістовне поняття, яке акумулює в собі значний спектр об’єктів. У зв’язку з цим у науковій літературі існують пропозиції про необхідність внести до числа інновацій такі об’єкти: ідеї, ноу-хау, рецепти, інтернет-технології і т. п. [9].

Слід зауважити, що трансформація визначення інновацій у законодавстві набагато більшої кількості об’єктів, які мають ознаки новизни і прогресивності, веде до необґрунтованого розширення всього об’єктного складу інноваційної діяльності. Обережно слід поставитись і до пропозиції про злиття інновацій з об’єктами інтелектуальної власності. Ідентичність їх основних ознак зовсім не означає тотожність змісту цих понять. Саме тому стає необхідним і актуальним більш детальне юридичне дослідження законодавчого визначення інновацій з урахуванням тенденцій правової практики.

Як вже зазначалось, нормативно-правове визначення інновацій міститься у ст. 1 Закону України “Про інноваційну діяльність”. Проведення економіко-правового аналізу цього визначення з

використанням загальноприйнятих засобів юридичного тлумачення правових норм, насамперед граматичного, логічного, систематичного, цільового і спеціально-юридичного, дає підстави стверджувати про наявність у ньому певних протиріч і дуалізму, а саме: не зовсім зрозумілим залишається зміст слова "...застосовані...", а точніше — межі такого застосування. Коли в розглянутому формулюванні законодавець має на увазі "новинку в масштабах підприємства", тобто інновації, які вже впроваджені, наприклад, на інших підприємствах України, тоді суб'єктний склад і сфера правового регулювання інноваційної діяльності не виправдано розширюються, оскільки кожне підприємство, яке впроваджує у свій виробничий або інший цикл результати наукових досліджень і розробок, або, випускає нові види продукції, виробництво яких вже було засвоєно іншими національними підприємствами, може претендувати на отримання передбачених в інноваційному законодавстві фінансових або інших пільг, що, в свою чергу, завдасть значного удару по бюджетній сфері усієї держави.

Звичайно, коли це визначення інновацій тлумачити в системі з іншими дефінітивними нормами Закону України "Про інноваційну діяльність", зокрема, з визначенням поняття інноваційного продукту, яке також подано в ст. 1 і більш детально в ст. 14 зазначеного Закону, то висловлювання щодо невизначеності масштабів новизни інновацій стає не надто безспірним. Відповідно до ч. 1 у ст. 14 Закону інноваційними можуть бути визнані лише ті продукти, які виробляються в Україні вперше, а коли не вперше, то порівняно з іншими аналогічними продуктами, що позиціонуються на ринку, вони є конкурентоспроможним і мають найвищі техніко-економічні показники.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Виходячи з того, що інноваційний продукт виступає як невід'ємна частина інновації, то на законодавчі ознаки інновації мають поширюватись і законодавчі ознаки інноваційного продукту. Однак навіть такий шлях юридичного тлумачення основних ознак інновацій проблему визначення меж їх новизни повністю не вирішує. Так, відповідно до ч. 1 ст. 14 Закону України "Про інноваційну діяльність" інноваційний продукт є науково-дослідною і (або) дослідно-конструкторською розробкою нової технології (у тому числі інформаційної) або продукції експериментального зразка або дослідницької партії. З цього формулювання випливає, що інноваційні продукти, як частина інновацій, не зможуть бути застосованими у значній кількості, оскільки вони мають пройти перевірку на території України, яка переважно є необхідною для тих інноваційних технологій, що створюються вперше, а не запозичені з інших країн. Звісно, існують і винятки з цього правила, коли національні підприємства закуповують в іноземних підприємств лише ліцензії на продукти інтелектуальної власності, наприклад винаходи, не

отримуючи при цьому необхідну для виробництва інноваційної продукції технологічну, конструкторську та іншу документацію, а також спеціалізовані для створення цього виду продукції основні фонди. У такому випадку виникає необхідність у проведенні власних перевірок. Але, як показує господарська практика, кількість таких винятків незначна.

Розв'язання проблеми визначення масштабів новизни інновацій ми бачимо в деталізації законодавчого визначення, а точніше слова "...застосовані..." шляхом приєднання до нього юридичного формулювання як такого: "...за межами України".

Література

1. *Шумпетер Й.* Теория экономического развития. — М.: Эксмо, 2007. — 386 с.
2. *Грифін Рикі В.* Основи менеджменту / Рикі В. Грифін, В. Яцура. — Л., 2001. — 605 с.
3. *Бузько И. Р.* Стратегия управления инвестиционной и инновационной деятельностью предприятия / И. Р. Бузько, Е. В. Вартанова, А. А. Голубенко. — Луганск: Восточноукр. нац. ун-т, 2007. — 175 с.
4. *Немчин О.* Сучасний стан інноваційного розвитку України / О. Немчин, О. Бутнік-Сіверський // Інтелектуальна власність. — 2003. — № 1. — С. 32–39.
5. *Землянкин А. И.* Инновационно-инвестиционная стратегия развития региона // Соц.-экон. аспекты промышл. политики: региональная политика, организац. И экон. механизмы: Матер. докл. Всеукр. науч.-практ. конф. "Современные проблемы социально-экономического развития регионов Украины (Донецк–Мелекино, 9–10 сент. 2002 г.). — Донецк: ИЭП НАН Украины, 2002. — Т. 1. — С. 307–313.
6. *Осыка А. П.* Понятийный аппарат инновационной деятельности // Вісн. Східноукр. нац. ун-ту. — 2001. — № 1. — С. 166–170.
7. *Закон України "Про інноваційну діяльність" № 40-IV від 4 липня 2002 р. // ВВР України. — 2002. — № 36. — Ст. 266.*
8. *Атаманова Ю. Є.* Господарсько-правове забезпечення інноваційної політики держави: Монографія. — Х.: ФІНН, 2008. — 424 с.
9. *Єфімов С.* Інноваційний шлях розвитку та охорона інтелектуальної власності: деякі проблемні питання / С. Єфімов, С. Пастушок // Інтелектуальна власність. — 2000. — № 5. — С. 45–48.